

Külügyi Szemle

XXI. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM

KÖZÉPPONTBAN: A VISEGRÁDI EGYÜTTMŰKÖDÉS

STEPPER PÉTER

A V4-együttműködés politikaelméleti magyarázata(i). A funkionalista integrációelmélet strukturalista alternatívája

GARAI NIKOLETT

A cseh külpolitikai identitás és a visegrádi együttműködés

KÖZEL-KELET

VARGA ESZTELLA

Az amerikai-török kapcsolatok elemzése a geopolitikai törekvések tükrében

PARAGI BEÁTA ÉS SZALAI MÁTÉ

Izrael és/vagy Palesztina? I. A kétállamos megoldás ellehetetlenülésének lokális összefüggései

SOLYMÁRI DÁNIEL ÉS GIBÁRTI SÁRA

A szíriai háború homszai eseményeinek és a térségbeli belső menekültek migrációs motivációjának elemzése

KÜLPOLITIKA

ANDRÉKÓ GÁBOR

A Krím félsziget annektálásának orosz költségei és a folyamat visszafordíthatóságának kérdése

HETTYEY ANDRÁS

Érzelmek a (kül-)politikaelemzésben: egy új módszertan genealógiája

SZÁLKAI KINGA

Vízügyi konfliktusok és együttműködések a nemzetközi kapcsolatokban. Hidropolitika és vízdiplomácia I.

KOVÁCS ESZTER

Túl a vámokon. A modern szabadkereskedelmi egyezmények tartalmi elemei

PETERECZ ZOLTÁN

Theodore Brentano, az első amerikai követ Magyarországon, 1922–1927

KÖNYVISMERTETÉS

Magyar közjog és (kül)politika (**MIKE GYULA**)

Külpolitikáról jelen időben (**KÖVECSES LÁSZLÓ**)

A külügyes munka színe és fonákja (**DOMANICZKY ENDRE**)

Híánypótló mű a jelenkori Franciaországról (**BENE KRISZTIÁN ÉS FEJÉRDY GERGELY**)

2022. TAVASZ

KÜLÜGYI ÉS KÜLGAZDASÁGI INTÉZET

Külügyi Szemle

Új folyam
Megjelenik negyedévenként

A Külügyi és Külgazdasági Intézet folyóirata

Kiadó: Ugrósdy Márton igazgató

Szerkesztőség

1016 Budapest,
Bérc utca 13–15.
Telefon: 279-5700
E-mail: kulugyiszemle@ifat.hu
Internet: <http://kki.hu>

Főszerkesztő:
Klinghammer István

Felelős szerkesztő:
Vasa László

Szerkesztés és tördelés:
Tevelyné Kulcsár Andrea

Szerkesztőségi titkár:
Horváth Ildikó

Előfizethető és megvásárolható
a szerkesztőségénél.
Előfizetési díj egy évre 12.000 Ft.

ISSN 1587-9089 (Nyomtatott)
ISSN 2060-4904 (Online)
https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2022.1

A szerkesztőbizottság tagjai:

Martonyi János elnök

Baranyi Tamás Péter
Csaba László
Frank Tibor
Gottfried Péter
Halmi Péter
Komlósi László Imre
Rostoványi Zsolt
Salát Gergely
Tarrósy István

A kiadvány a
Külgazdasági és Külügyminisztérium
támogatásával valósult meg.

Huszonegyedik évfolyam 1. szám
2022. tavasz

Külügyi Szemle

Tartalom

Középpontban:
a viseigrádi
együttműködés	3	<i>Stepper Péter</i> : A V4-együttműködés politikaelméleti magyarázata(i). A funkcionalista integrációelmélet strukturalista alternatívája
	35	<i>Garai Nikolett</i> : A cseh külpolitikai identitás és a viseigrádi együttműködés
Közél-Kelet	59	<i>Varga Esztella</i> : Az amerikai-török kapcsolatok elemzése a geopolitikai törekvések tükrében
	84	<i>Paragi Beáta és Szalai Máté</i> : Izrael és/vagy Palesztina? I. A kétállamos megoldás ellehetetlenülésének lokális összefüggései
	112	<i>Solyári Dániel és Gíbarti Sára</i> : A szíriai háború homszii eseményeinek és a térségbeli belső menekültek migrációs motivációjának elemzése
Külpolitika	142	<i>Andrékó Gábor</i> : A Krím félsziget annektálásának orosz költségei és a folyamat visszafordíthatóságának kérdése
	176	<i>Heltyey András</i> : Érzelmek a (kül-)politikaelemzésben: egy új módszertan genealógiája
	198	<i>Szálkai Kinga</i> : Vízügyi konfliktusok és együttműködések a nemzetközi kapcsolatokban. Hidropolitika és vízdiplomácia I.
	220	<i>Kovács Eszter</i> : Túl a vámokon. A modern szabadkereskedelmi egyezmények tartalmi elemei
	243	<i>Peterecz Zoltán</i> : Theodore Brentano, az első amerikai követ Magyarországon, 1922–1927
Könyvismertetés	274	Magyar közjog és (kül)politika (Mike Gyula)
	279	Külpolitikáról jelen időben (Kövecses László)
	284	A külügyes munka színe és fonákja (Domaniczky Endre)
	290	Hiánypótló mű a jelenkori Franciaországról (Bene Krisztián és Fejérdy Gergely)

E számunk szerzői:

- Andrékó Gábor: kutató, Neumann János Egyetem, Geopolitikai Kutatócsoport; doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola
- Bene Krisztián: habilitált egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar (PTE BTK), Francia Tanszék
- Domaniczky Endre: vezető kutató, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet
- Fejérdy Gergely: vezető kutató, Külügyi és Külgazdasági Intézet (KKI); tudományos igazgatóhelyettes, Habsburg Ottó Alapítvány
- Garai Nikolett: kutató, projektkoordinátor, KKI
- Gibárti Sára: tudományos segédmunkatárs, Közgazdasági- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; doktorandusz, PTE BTK, Politikatudományi Doktori Program
- Hettyey András: egyetemi docens, Nemzeti Közzolgálati Egyetem (NKE) Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Nemzetközi Kapcsolatok és Diplomácia Tanszék
- Kovács Eszter: doktorjelölt, Budapesti Corvinus Egyetem (BCE) Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola; elemző, Magyar Nemzeti Bank
- Kövecses László: doktorandusz, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola
- Mike Gyula: jogi tanácsadó, Magyarország New York-i ENSZ Állandó Képviselése; doktorandusz, Széchenyi István Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
- Paragi Beáta: egyetemi docens, BCE Nemzetközi, Politikai és Regionális Tanulmányok Intézete
- Peterecz Zoltán: habilitált egyetemi docens, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Anglisztika, Amerikanisztika és Germanisztika Intézet
- Solymári Dániel: nemzetközi kapcsolatokért felelős vezető, Magyar Máltai Szeretetszolgálat; doktorandusz, PTE BTK, Interdiszciplináris Doktori Iskola, Politikatudományi Program
- Stepper Péter: vezető kutató, KKI; egyetemi adjunktus, NKE Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok Tanszék
- Szalai Máté: vezető kutató, KKI; egyetemi adjunktus, BCE Nemzetközi, Politikai és Regionális Tanulmányok Intézete
- Szálkai Kinga: főiskolai docens, Budapesti Metropolitan Egyetem Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézete
- Varga Esztella: doktorandusz, BCE Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola

A V4-együtműködés politikaelméleti magyarázata(i). A funkcionalista integrációelmélet strukturalista alternatívája

*Political Theory Explanation(s) of V4 Cooperation.
A Structuralist Alternative of the Functionalist Integration Theory*

Stepper Péter

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2022.1.1

Összefoglaló: Az elmúlt három évtizedben a V4-országok különböző mértékben szorgalmazták az együtműködés mélyítését, mindig az adott politikai céljaik függvényében és a nemzetközi környezet kontextusában. A V4 1991-es létrejötte óta három időszakot lehet jól elkülöníteni: a korai, a NATO-/EU-csatlakozás utáni és a 2010-től napjainkig tartó éveket. A V4-ek regionális együtműködését – annak nehezen definiálható jellege miatt – többféle módon lehet értelmezni: a tudományos irodalom az informális diplomácia színtereként, egy születendő regionális integrációként, valamint minilaterális tárgyalási keretként is hivatkozik rá. Kézenfekvő lehet az európai integráció megértése érdekében létrejött funkcionalista integrációelméletek segítségével vizsgálni a V4-et, de a strukturalista (neorealista és neoliberais) elméletek is számos magyarázattal szolgálnak az egyes periódusok megértéséhez. Az V4 eredményessége mögött rejlő okok arra világítottak rá, hogy a funkcionalisták sok tekintetben tévedtek, mert e regionális integrációban folyamatos bővülés és mélyülés nélkül is fenntartható maradt a multilaterális együtműködés. A strukturalista elméletek viszont magyarázatot adtak a V4 intézményesülésének az elmaradására. Az elején a négy ország vezetői képesek voltak meghaladni a zéróösszegű játékfelfogásból fakadó problémákat, ami a liberális kormánykötés és a neorealizmus elmélete szerint is fontos eredmény. Az útkeresés idejének sajátosságai szintén magyarázhatók a strukturalista elméletekkel, de a funkcionalisták már egyértelműen elbuknak. A V4 jelenlegi reneszánszát pedig újra egyszerű a külső tényezőkre, a nemzetközi rendszer változására fókuszáló neorealista nézetek segítségével értelmezni. A globálisan tapasztalható bizonytalanság, az energetika, a határvédelem és egyéb, a régió szempontjából jelentős kihívások a közeljövőben nem csökkentik, hanem növelik a visegrádi együtműködés fenntartásának igényét.

A szíriai háború homszi eseményeinek és a térségbeli belső menekültek migrációs motivációjának elemzése

Analysis of the Events of the Syrian War in Homs and the Migration Motivation of the Internally Displaced Persons in the Region

Solymári Dániel – Gibárti Sára

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2022.1.5

Összefoglaló: A szíriai háború következtében területi és demográfiai átrendeződés ment végbe, illetve mély strukturális és gazdasági válság alakult ki az országban. Jóllehet a háború „befagyott”, az ország jelentős részén mégis megkezdődött a konszolidáció, és a belső menekültek (IDP-k) visszaköltözése lassan megindult. A jelen írás szerzői a Magyar Máltai Szeretetszolgálat által Homsz városában és környékén koordinált, a belső menekülteknek nyújtott repatriációs segélyprogram keretében végeztek a migrációs motivációkat és a társadalmi viszonyokat feltáró előtanulmányt. Írásunkban először bemutatjuk a program földrajzi területét, a konfliktus homszi eseményeit és a térségbeli IDP-k elhelyezkedését. Majd a pilotkutatásunkból származó, első kézből szerzett tapasztalatokat összegezzük, amelyek önmagukban is alkalmasak a migráció kiváltó okainak és az egyéni traumák kialakulásának, az IDP-k társadalmi helyzetének, mindezen keresztül pedig napjaink egyik legjelentősebb krízisterületének, geopolitikai nexusának a jobb megértéséhez.

Kulcsszavak: szíriai konfliktus, humanitárius válság, belső menekültek, repatriáció, pszichoszociális hatásvizsgálat

Abstract: *The war in Syria has led to a territorial and demographic reorganization and a profound structural and economic crisis unfolded in the country. Even though the war was “suspended,” consolidation emerged in much of the country and the return of internally displaced persons slowly began. The authors of this paper carried out a preliminary study on migration motivations and social circumstances within the framework of the repatriation assistance*

program for internally displaced persons (IDPs) in and around the city of Homs, coordinated by the Hungarian Charity Service of the Order of Malta. In this paper we first provide an overview of the geographic area of the program, the events of the conflict that took place in Homs as well as the IDPs in the area. Then we will summarize the first-hand experiences of our pilot research, which only in themselves have proven suitable to provide a better understanding of the causes of migration, the traumatization and social circumstances of the individuals, and through these facts we are allowed a deeper insight into one of today's most significant crisis zones and its geopolitical nexus.

Keywords: *Syrian conflict, internally displaced persons (IDPs), resettlement, humanitarian aid*

Bevezető gondolatok

A szíriai háború 2011-es kitörése óta a korábban 22 milliós ország „löbb mint 6,6 millió [lakója] kényszerült elhagyni a hazáját, és további 6,7 millió vált belső menekültté” (UNHCR, 2020). Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának Hivatala a szíriai konfliktust „a második világháború óta történt legsúlyosabb, ember okozta krízisként” jellemezte (*United Nations Human Rights Office of the High Commissioner*, 2017). Éppen ezért is kulcskérdés, hogy a háborúról szóló geopolitikai diskurzusban az egyént és a társadalmat érintő aspektusok kellő helyet kaphassanak. A humanitárius és a fejlesztési segélyezéssel kapcsolatos dilemmák mellett azonban a mentálhigiénés és a pszichoszociális kihívások a témánk talán legkardinálisabb elemei.

Janez Lenarčič, az Európai Bizottság válságkezelésekért felelős biztosa a tízéves „évfordulóra” írt közleményében úgy fogalmazott, hogy „ma, amikor a szíriai társadalomnak több mint a fele kényszerült otthona elhagyására, azt látjuk, hogy nem csupán az ország alapvető szolgáltatásai semmisültek meg, de a teljes társadalma vált kárvallottá” (Lenarčič, 2021). Az uniós biztos az üzenetében megerősítette a korábbi felhívását, miszerint kéri, hogy mindaz, aki teheti, kettőzze meg a szíriai lakosság megsegítése érdekében tett erőfeszítéseit.

Ebbe a gondolati ívbe illeszkedett a Magyar Máltai Szeretetszolgálat (MMSZ) tevékenysége is, amióta elhatározta a szíriai jelenlétének a megerősítését (2014). A magyar segélyszervezet, a belső menekültek hazatérési szándékát érzékelve, egy repatriációs program elindítását tűzte ki célul. A megvalósítás a Caritas Syria püspök-elnökével és a melkita görögkatolikus egyházzal együttműködésben, a Hungary Helps Program támogatásával történt. A program keretében kétszáz család számára kívánták megadni az újrakezdés lehetőségét, és tervezték az egykori homszi otthonuk felújítását, lakhatóvá tételét. A kivitelezési fázis jelenleg még tart, azonban a szakmai előkészítése, az ügyfélkör felkutatása, majd összeállítása, a kezdeményezés közösségi fejlesztése és pszichoszociális támogatása megtörtént, és fontos tapasztalatokat, levonható következtetéseket biztosított. A szíriai háborúra és válságra vonatkozóan olyan ismereteket tett lehetővé, amelyek a társadalom mélyszövetét érintik. A segítségükkel érthetőbbé válik a konfliktus hatása, a háborúnak az egyénre, annak a mindennapi életére gyakorolt következménye, amely gyakran alulreprezentáltan jelenik meg az egyes elemzésekben.

A segélyprogramhoz társított kutatásunkban kvalitatív és kvantitatív mintavételre alapuló méréseken és strukturált személyes interjúkon keresztül kívántuk jobban megérteni a kárvallott lakosság kihívásait, helyzetét. E nagyobb ívű kutatás előtanulmányaként 2021 elején személyes interjúk alapján végzett, kismintás pilotmérést végeztünk. Tudjuk, hogy abból még a célcsoport pszichoszociális állapotára vonatkozó általános következtetések vagy számszerűsíthető eredmények nem vonhatóak le. Azonban az akkor első kézből szerzett tapasztalatok önmagukban is olyannyira értékesnek és sokatmondónak bizonyultak az egyén migrációs motivációjának, traumatizációjának, társadalmi helyzetének, azon keresztül pedig napjaink egyik legjelentősebb krízisterületének, geopolitikai nexusának a jobb megértéséhez, hogy a legfontosabb megállapításait a jelen munkánkban is közlésre érdemesnek gondoltuk. Azt megelőzően azonban kissé részletesebben tárgyaljuk a fejlesztési programunk elsődleges helyszínének, Homsznak és környékének a háborúban betöltött szerepét, valamint

bemutatjuk a projektünk és a migrációs kutatásunk célszemélyei, a szíriai belső menekültek helyzetét.

Ezen az előzetes vizsgálaton kívül azonban a magyar repatriációs, fejlesztési segélymunka eredményeit, módszertani elemeit, a közreműködés közösségfejlesztési elveit (*Hungary Helps Program, 2021*) azok összetettsége okán most nem érintjük, az a lezárulta után majd egy másik írásunk tárgyát képezi. Ugyanígy nem célja a jelen tanulmánynak a szíriai konfliktus előzményeinek és eseményeinek a pontos rekonstrukciója, politikatörténeti vonatkozások részletes ismertetése, így nem fókuszáltunk a helyi és a nemzetközi szereplők viszonyrendszereinek a bemutatására sem.

A jelen munka elsődleges célja, hogy e fontos tapasztalatokkal járó, mikroszintű pilotkutatásunk eredményeként minél pontosabban írassuk le a háború kárvallottjainak az életkörülményeit, minél átfogóbb ismereteket nyújtsunk a krízis okozta társadalmi hatásokról. Mindez interdiszciplináris jelentőséggel is bír, ugyanis fontos kiegészítő vagy megalapozó információkat adhat a téma és a terület kutatói, elemzői számára erről az összetett, soktényezős folyamatról, amelyben egyelőre talán több a kérdés, mint a válasz. Írásunk döntően a szíriai konfliktus humanitárius aspektusaira koncentrál, valamint azokra az eseményekre és összefüggésekre, amelyekben a legszembetűnőbb a civil lakosság érintettsége és sérülékenysége. Tesszük ezt a humán biztonság koncepciója fényében, mindvégig az egyén és a közösség vonatkozásánál maradva.

A szíriai konfliktus mint humanitárius válság

A Bassár el-Aszad és rezsimje elleni, 2011 márciusában kezdődött tüntetések és a fegyveres konfliktusba, majd a regionális szereplők és nagyhatalmak részvételével proxyháborúba torkolt „arab tavasz” szíriai eseményei napjaink egyik legsúlyosabb humanitárius válságát hozták magukkal (N. Rózsa, 2015; Harris, 2018; Gelvin, 2019; *Norwegian Refugee Council, 2021*). Habár az ország konfliktusgócaiban a harcok elcsendesülni tűnnek, a háborút pedig jelenleg

„befagyottnak” tekinthetjük (*International Crisis Group*, 2020), annak a szocioökonómiai következményei évtizedekre lelassíthatják (ellehetetleníthetik) az ország gazdasági és társadalmi fejlődését (*The World Bank*, 2017). A több mint egy évtizede tartó szíriai konfrontációban 227 ezer civil veszítette életét, és az ENSZ Humanitárius Ügyek Koordinációs Hivatalának (OCHA) a 2020-as évre vonatkozó jelentése szerint több mint 11 millió ember szorul a humanitárius segítségnyújtás valamely formájára (OCHA, 2020). Összesen 7,3 millió főt fenyeget vagy érint súlyos és akut élelmezésbizonytalanság vagy éhezés, ami miatt 6,6 millió személynek van szüksége a megélhetési támogatások legkülönbözőbb módozataira¹ (*Food Security Information Network és Global Network Against Food Crisis*, 2020, 172–175. o.).

A háború során teljes városrészek, oktatási és egészségügyi intézmények semmisültek meg. A válságot és a polgári lakosság megpróbáltatásait a fegyveres harcok mellett tovább súlyosbította a humanitárius segélyek megtagadása, a segélyszállítmányok megtámadása vagy elkobzása (Parker, 2013). E hadviselési eszköz – az élelmiszerek bojkottjával és a szándékos kiéheztetéssel együtt – szinte teljes egészében végigkísérte a konfliktus hosszú éveit (Eng és Martinez, 2014; *Middle East Monitor*, 2020). Mindez a civil lakosság legsérülékenyebb és legkiszolgáltatottabb tagjait különösen súlyosan érintette: a lakott települések, városok körülzárása és a humanitárius segélyek megtagadása gyermekeket és várandós anyákat akadályozott meg abban, hogy a szükséges és megfelelő egészségügyi ellátáshoz, védőoltásokhoz, orvosi felszerelésekhez és gyógyszerekhez jussanak (Save the Children, 2016; Solymári, 2020). Emellett azt is meg kell említenünk, hogy a civil áldozatok és a humanitárius segítségnyújtásra szorulókkal mellett az otthonukat elhagyni kényszerülőknek is közel fele szintén tizennyolc év alatti (OCHA, 2020). A háború alatt a Szíriában élő gyermekek döntő többsége nem részesült oktatásban, és 90 százalékuk a mai

1 Nem elég, hogy a konfliktus és annak következményei jelentősen visszavetették az élelmiszertermelést és a megélhetési lehetőségeket, ráadásul az élelmiszersegélyekre szorulókat tovább növelik a szélsőséges időjárási körülményeknek a mezőgazdaságra gyakorolt negatív hatásai is (*Food Security Information Network és Global Network Against Food Crisis*, 2020).

napig a humanitárius segítségnyújtás valamely formájára van utalva (Save the Children, 2016).

Nagyon fontos itt megjegyezni, hogy a civil lakosság sérelmeit számszerűsíteni kívánó dokumentumokban, jelentésekben szereplő statisztikák önmagukban épp csak körvonalazni tudják a konfliktus következményeit (Gelvin, 2019, 86. o.). Nem képesek teljes mértékig visszaadni a háború által okozott pusztítást, a társas kapcsolatok erózióját, az azonnali segítségnyújtásra és védelemre szorulókat, valamint a folyamatos erőszak elől menekülők tömegeinek testi-lelki megpróbáltatásait. A polgári lakosság ilyen fokú érintettsége, a konfliktus elmérgesedése, az Iszlám Állam és a hozzá hasonló radikális szervezetek térnyerése, illetve mindezek miatt a humanitárius válság felerősödése a lakosság tömeges és kényszerű lakóhelyelhagyásához vezetett (N. Rózsa, 2020). A fegyvertelen civilek védtelensége, sérülékenysége és veszélyeztetettsége nyomán felerősödött menekülthullám(ok) mértékét jól mutatja, hogy 2011 óta Szíria háború előtti lakosságának több mint fele, összesen 13 millió ember kényszerült arra, hogy elhagyja az otthonát. Közülük 6,6 millióan az ország határán kívül akarták kívánni a háború végét (*Syrian Network for Human Rights*, 2021, 23. o.), túlnyomó többségük, csaknem 5,6 millió szíriai keresett menedéket a hazájukkal szomszédos államokban, elsősorban Törökországban, Libanonban és Jordániában, mai tovább súlyosbította és növelte a konfliktus által okozott humanitárius kihívásokat (*USA for UNHCR. The UN Refugee Agency*, 2021). Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a második világháború óta a legsúlyosabb és a leginkább kiterjedt, elhúzódó menekültválság (*UNHCR*, 2020) nem csupán a befogadó államok, a nemzetközi és a helyi segélyszervezetek kapacitásainak a határait feszegeti, de jelentős mértékben növeli a gazdasági és a társadalmi instabilitás kockázatát, mindezzel együtt pedig további számottevő terhet ró a befogadó közösségekre (Ferris és Kirişci, 2016; Betts és Collier, 2017). A Szíria területén kívül élő 6,6 millió menekült mellett további 6,1 millióan hagyta el az otthonát úgy, hogy bár Szíria határait nem lépte át, de belső menekültként (*internally displaced person*, IDP) él (OCHA, 2020).

Belső menekültek Szíriában

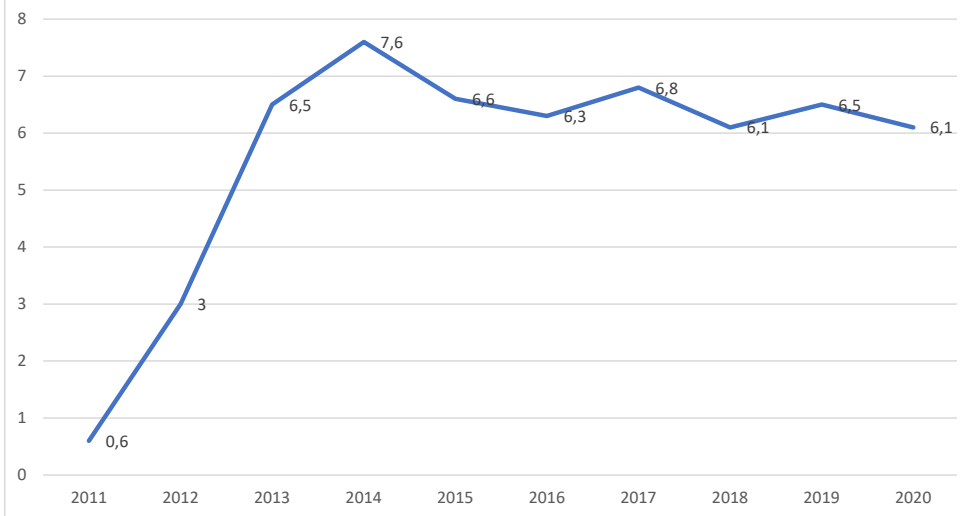
Írásunk fókuszában kiemelten az úgynevezett belső menekültek állnak, akiknek a jelentősége a témánk szempontjából abban áll, hogy a Magyar Máltai Szeretetszolgálatnak a térséggel kapcsolatos fejlesztési segélyezési és kutatási programjának az elsődleges célcsoportját ők alkotják. Ezért a helyzetüket a szíriai háború vonatkozásában mi is részletesebben tárgyaljuk.

Habár a Szíria területén élő 6,1 millió belső menekült esetében a világ legnagyobb létszámú IDP-lakosságról beszélünk, a biztonságuk és az őket érintő kihívások alulreprezentáltan jelennek meg a szakmai diskurzusban, ellentétben a külső határokat átlépőkkel és a velük kapcsolatos folyamatok, problémák összességével (Ferris és Kirişci, 2016, 71. o.; Harpviken és Yogev, 2016). Pedig az utóbbiakéhoz hasonlóan, a belső menekültek száma is gyors, exponenciális növekedésnek indult a 2011. márciusi események nyomán kialakult erőszakhullám következtében (Internal Displacement Monitoring Centre, 2012).

2012 májusában a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (*International Committee of the Red Cross*, ICRC) arra figyelmeztetett, hogy az Idlib és Homsz területén kibontakozott válság megfelel a „nemzetközi karakterrel nem rendelkező fegyveres konfliktus” kritériumainak: a kormányzat fegyveres erői kiterjedt, elhúzódó katonai erőszakot alkalmaznak a lázadó csoportok ellen, emellett egyértelmű a kormány elmozdításáért harcoló felkelők katonai szervezettsége (Nebehay, 2012). Akkor az IDP-lakosság létszáma már elérte a félmillió főt (Internal Displacement Monitoring Centre, 2012, 3. o.). Júliusban a nemzetközi szervezet a szíriai válságot már az ország egész területét sújtó háborúvá minősítette (*BBC*, 2012a; Chulov és Borger, 2012). Addigra, azaz mindössze két hónap alatt, az ország területén a belső menekültek száma megháromszorozódott, és meghaladta a másfél milliót (Internal Displacement Monitoring Centre, 2012).

1. ábra²

Az IDP-k számának alakulása Szíriában 2011 és 2020 között (millió fő)

Az 1. ábrán megfigyelhető, hogy a fegyveres konfliktus eszkalálódásával, a nagyhatalmak és a regionális szereplők bekapcsolódásával, majd az Iszlám Állam térnyerésével az IDP-k száma olyan ütemben emelkedett, hogy 2014 végére már 7,6 millióan éltek Szíriában menekültként anélkül, hogy átlépték volna az országhatárt (Internal Displacement Monitoring Centre, 2019). Az is jól látható, hogy a 2015-ben bekövetkezett látványos csökkenés elsősorban nem a nagyarányú hazatérések vagy visszatelepülések következménye, hanem azt a tömeges lakhelyelhagyási hullámot tükrözi, amely a Szíriából Törökország és az Európai Unió területére irányuló menekültáradattal és az ottani menekültválsággal végződött.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy az ábrán az IDP-k létszámának alakulásával kapcsolatos adatok sok esetben inkább csak becsült vagy hozzávetőleges értékek; ahogy a számok a szíriai konfliktus okozta humanitárius válság egyéb vonatkozásaiban, úgy a belső menekülteket illetően sem mindig pontosak. Ezért azonban nem (csak) az ország

2 Forrás: Internal Displacement Monitoring Centre, 2019 és OCHA, 2020.

konfliktusgóceinak a nehezen megközelíthető helyszíne, a települések körülzárása vagy a nemzetközi humanitárius szervezetek hiánya okolható: nagyban nehezíti az adatfelvételt, hogy Szíria kormánya hivatalosan nem ismeri el a belső menekültek tényét (Ferris és Kirişci, 2016).

E jelentős létszámú IDP-lakosság sajátos helyzete, valamint a humanitárius válságban betöltött szerepe kiemelt jelentőséggel bír. Hiszen míg az ország határain kívül élő menekültek (ideális esetben) számíthatnak a befogadó állam valamilyen védelmére vagy támogatására, addig ez az IDP-k kapcsán korántsem ennyire egyértelmű. Ugyanakkor a biztonságuk garantálása és elősegítése számottevő és nehezen áthidalható akadályokba ütközik egy olyan kiterjedt fegyveres konfliktusban, ahol mind a frontvonalak, mind a hadviselő felek által ellenőrzött területek, konfliktuszónák határai folyamatosan változnak (Harpviken és Yogev, 2016). Ráadásul nem csupán a kormányerők és az őket támogató katonai alakulatok, de az ellenzéki fegyveres csoportok által elkövetett atrocitások, emberi jogi jogsértések, a civil lakosság sérelmére elkövetett háborús bűnök is ellehetetlenítik a belső menekültekre vonatkozó normák betartását (Doocy, Lyles, Delbiso és Robinson, 2015). A külföldről érkező harcosoknak a konfliktusban való részvétele pedig még inkább mélyíti a humanitárius válságot, tovább eszkalálja a belső menekültek és a polgári lakosság egészének a kiszolgáltatott helyzetét (Vietti és Bisi, 2016, 491. o.).

Már a szíriai válság kezdeti szakaszában az a paradox helyzet állt elő, hogy éppen az a hatóság kényszerítette a fegyvertelen civilek millióit az otthonaik elhagyására, és jelenti a szíriai IDP-k és az országban menekülteként élő irakiak és palesztinok biztonságára a legnagyobb kockázatot, amely a konfliktus következményei által sújtott polgári lakosság védelméért és ellátásáért felel (Ferris és Kirişci, 2016, 74. o.). A belső menekülteknek az eredeti lakhelyükre való visszatérése különösen nagy kihívás, ahogyan erre Wagner Péter is helyesen utalt egyik elemzésében: „a határokon kívül élő szíriai menekültek hazatérésének elsődleges akadálya az országban levő biztonsági helyzet, de fontos szerepet játszanak az olyan faktorok is, mint az ottani infrastruktúrát ért pusztítás, a szolgáltatások alacsony színvonala vagy

hiánya, a munkanélküliség, valamint az újrakezdéshez való normális életfeltételek hiányosságai, a korrupció és a jogbizonytalanság” (Wagner, 2009, 9. o.).

Homsz helyzete a szíriai háború során

Homsz az ország harmadik legnagyobb és az egyik legnépesebb városa, kereskedelmi epicentruma, így már a konfliktus első éveiben Szíria egyik legjelentősebb válsággócává lett (Barnard, 2014; Harris, 2018). A várost a kormányerők hat éven keresztül ostromolták, míg végül a felkelők kénytelenek voltak onnan kivonulni. A kormányellenes tüntetések 2011 márciusában kezdődtek, április folyamán pedig a biztonsági erők és a tüntetők közötti összecsapások egyre intenzívebbé váltak (Holliday, 2011). A kezdeti tömegesztatások, csoportos letartóztatások fegyveres összecsapások sorozatává eszkalálódtak, és Homsz a „forradalom fővárosa” lett (BBC, 2015). A szíriai hadsereg a civil lakosságot sem kímélve, nehéztüzérség bevetésével kívánta megtörni és leverni a városban egyre jelentősebbé és hangsúlyosabbá vált ellenzéki fegyveres ellenállást.

2012 áprilisában az ENSZ Biztonsági Tanácsa katonai megfigyelőket küldött az országba (United Nations Supervision Mission in Syria, 2012), ám a fokozódó erőszak miatt a küldetésüket júniusban felfüggesztették (BBC, 2012b). A harcok a megfigyelők megérkezését követően átmenetileg csitultak, megszűntek a katonai műveletek, ám a szórványos utcai összecsapások és lövöldözések továbbra is folytatódtak (BBC, 2012c). Májusra már csak a városnak mintegy egyötöde – például a belvárosa – tartozott az ellenzék kötelékében harcoló milíciák ellenőrzése alá (BBC, 2015). Az e városrészek visszaszerzéséért folytatott harcok, a kormányerők folyamatos támadásai lakóépületeket, oktatási és egészségügyi intézményeket, teljes városrészeket tettek a földdel egyenlővé (International Crisis Group, 2012; ACAPS, 2015; REACH, 2019), számos civil életét követelve.

Novemberben a Szíriai Arab Vörös Félhold és az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (*United Nations High Commissioner for Refugees*,

UNHCR) helyi munkatársai Homszon belül és környékén 250 ezer olyan belső menekültről számoltak be, akik a városban zajló heves harcok miatt hagyták el az otthonukat. A két szervezet a negyedmillió IDP rendkívül aggasztó és kilátástalan helyzetére hívta fel a nemzetközi közösség figyelmét (*UN News*, 2012). Az egyre romló életkörülményeikhez nagyban hozzájárult, hogy addigra a város kórházainak a fele nem működött, az orvosok és az egészségügyi személyzet közül sokan veszítették életüket vagy menekültek el a városból; az érintett lakosságot ért megrázkódtatások és szenvedések mellett számos gyermeknél a poszttraumás stressz egyértelmű jelei mutatkoztak. A fegyveres harcok és a bombázások elől menekülő civilek elsősorban fűtetlen, zsúfolt közösségi központokban találtak menedéket, és szinte teljesen nélkülözniük kellett az alapvető szükségletek kielégítéséhez elengedhetetlen eszközöket. Ráadásul nemcsak az elegendő élelmiszer és csecsemőtápszer, gyógyszer és egyéb egészségügyi, illetve higiénés felszerelés, de a téli ruha és a takaró is hiánycikknek bizonyult (Wilkes, 2012).

A városban maradt civil lakosság és a már elmenekült IDP-k sérülékenységet és szenvedését a 2012. decemberi – feltételezhetően a kormányerők által végrehajtott –, halálos áldozatokat is követelő vegyifegyver-támadás³ (Al Rifai, 2015; *Atlantic Council*, 2018) után még tovább súlyosbította az egészen 2017-ig tartó folyamatos ostrom. Habár a kormányerők az ellenzéki csapatok által „uralt” legtöbb városrész felett fokozatosan visszaszerezték az ellenőrzést, a belváros és az attól északnyugatra fekvő Al-Waer városrész irányítása továbbra is az ő kezükben maradt (*BBC*, 2015). A kormánycsapatok 2012 júniusától az előbbit, 2013 októberétől pedig az utóbbit vette ostrom alá (*BBC*, 2015) – azt a városrészt, ahol a város más részeiből érkezett belső menekültek közül a legtöbb élt (Salahi, 2014). E városrészek leghevesebb támadására 2012 októberében került sor, amikor is bombákat,

3 A Szíriai Emberi Jogi Hálózat 2019. évi jelentése legalább 191 olyan, elsősorban a civil lakosságot érintő vegyifegyver-támadásról számolt be, amelyet a Vegyifegyver-tilalmi Szervezet (*Organization for the Prohibition of Chemical Weapons*, OPCW) a beszámoló elkészültéig sem vizsgált ki (*Syrian Network for Human Rights*, 2019).

repülőgépeket, harckocsikat, tüzérségi rakétákat és aknavetőket is bevetett a kormány (*Al Jazeera, 2012*). Al-Waer ostroma és lezárása közel százezer ember mozgását korlátozta,⁴ a többi városrész (pl. Khaldiya, Qusor és Jouret el-Shayah) ellenőrzéséért harcoló felek pedig megtagadták a humanitárius segélyszállítmányok bejutását a feldúlt és ostromlott negyedekbe, s ezzel szándékosan kiéheztettek, valamint az alapvető ellátástól, a tiszta víztől, áramtól és üzemanyagtól fosztottak meg több ezer embert (Amnesty International, 2017, 9. o.). A kormány a segélyszállítmányok elkobzását, a segélykonvojok útjának elvágását azzal indokolta, hogy nem hagyhatja terroristák és a lázadó milíciák kezére kerülni a segélyeket és az alapvető ellátáshoz szükséges eszközöket.

2014 februárjában a kormány – több kudarcba fulladt béketárgyalás után – engedélyezte a Homsz belvárosában rekedt 3500 fegyvertelen civil számára, hogy elhagyja az ostromlott területet. Azok számára pedig, akik úgy döntenek, hogy maradnak, biztosította a humanitárius segélyekhez való hozzáférést (Salahi, 2014). Az ENSZ segélykonvojai akkor már hetek óta készenlétben állva vártak a város határában az engedélyre, hogy az élelmiszer- és gyógyszer szállítmányokkal bejuthassanak a rászoruló civilekhez (*UN News, 2014*). Az ideiglenes tűzszünet alatt az ENSZ-nek és a Vöröskeresztnek együtt 1400 civil lakost sikerült kimenekítenie Homsz belvárosából (Salahi, 2014). Az év folyamán a harcok következtében teljes lakónegyedek semmisültek meg: Homsz 36 kerületéből 21 vált a mindennapi életre szinte teljesen alkalmatlanná, amiben nemcsak a lakóházak elpusztítása, de az alapvető szolgáltatások megszűnése és az infrastruktúra lerombolása is jelentős mértékben közrejátszott (UN-Habitat – Swiss Agency for Development and Cooperation, 2014, 13. o.).

2014 májusában, majd 2015 decemberében rövid tűzszünet állt be, amikor nemcsak a civileknek, de az ellenzéki harcosoknak is lehetőségük nyílt⁵ arra, hogy elhagyják Al-Waert, az akkor már egyetlen,

4 Homsz belvárosának ostromakor a körülzárt, „csapdába esett” civilek létszámát háromezer főre becsülték (*BBC, 2015*).

5 Az Amnesty International azonban arra figyelmeztetett, hogy a város evakuálása nemcsak az ellenzék oldalán harcolók, de a polgári lakosság számára is inkább

ellenzéki ellenőrzés alatt maradt városrészt (Shah és Melvin, 2015). Ennek ellenére a kormányerők csak 2017 márciusában tudták (orosz segítséggel) „visszaszerezni” a városrészt, azaz megadásra és a város elhagyására kényszeríteni az ellenzéki erőket (*Al Jazeera*, 2017). Ezzel kapcsolatban azt is hozzá kell tennünk, hogy a harcok során a civil létesítmények elleni légicsapások mellett nem a humanitárius segítők megtagadása volt az ostromlott városrészben maradt lakosság ellen alkalmazott egyetlen hadviselési mód: a kormányzat megtiltotta a gabona, a kenyér és egyéb alapvető élelmiszerek bejuttatását. A blokádnak így nemcsak az élelmiszerárak drasztikus emelkedésével járt, de a lakosság ennek hatására szinte teljes mértékig a humanitárius élelmiszersegélyek érkezésétől és mennyiségétől függött (Amnesty International, 2017, 9. o.; REACH, 2019, 41. o.).

Noha 2017 közepén tehát az utolsó ellenzéki városrész ostroma is megszűnt, és a belső menekültek elkezdtek visszatérni az elnéptelenedett Homszba, a „hazatérés” korántsem volt magától értetődő (Nehme, 2017; REACH, 2019). A visszatelepülést nem csupán a teljesen lakhatatlan vagy megsemmisült épületek és a szolgáltatásbéli hiányok akadályozták – ahogyan ezt Wagner Péter korábban idézett elemzése is megfogalmazta –, de jelentős mértékben megnehezítették a lakható állapotban maradt épületekben elkért magas bérleti díjak, a korábbi tulajdonjogot igazoló dokumentumok hiánya és a helyi adminisztráció felkészületlensége is (UN-Habitat – Swiss Agency for Development and Cooperation, 2014; *The World Bank*, 2020).

Ahogy a fentiekből is kitűnik, Homsz azon szíriai nagyvárosok közé tartozik, amelyek a konfliktus évei alatt a legnagyobb pusztítást szenvedték el, és ahonnan a legtöbb ember kényszerült az otthona elhagyására. A felkelések, fegyveres összecsapások és a város ostromának kezdete óta mintegy négyszázezren hagyták el a lakóhelyüket, és kerestek menedéket a közeli városokban, településeken, a szomszédos kormányzóságokban vagy Libanonban. Ám a belső menekültek sok esetben nem hagyták el azt a kormányzóságot, amely korábban az otthonuknak számított (*The World Bank*, 2020, 24–25. o.).

hasonlított egy kényszerkitelepítésre, semmint önként vállalt lakóhelyelhagyásra (Amnesty International, 2017).

A pszichoszociális helyzet vizsgálatának előzetes eredményeiről

A menekültek, illetve a háború sújtotta lakosság pszichológiai vizsgálata korántsem ismeretlen terület. Számtalan kutatás igyekezett már képet festeni a migrációs háttérrel rendelkezők traumatizációját, poszttraumás stressz zavarát (PTSD) illetően. Különösen igaz ez azon befogadó országokra – elsősorban a skandináv jóléti államokra –, amelyek nagyszámú menekültet integráltak a társadalmukba, és hangsúlyt fektetnek a téma mentálhigiénés feldolgozásának, megértésének, a célcsoport beilleszkedésének az elősegítésére. Mégis „keveset tudunk a kényszerű migráció (*forced migration*) lelki kiváltó okairól ahhoz, hogy a megfelelő lelki segítséget nyújthassuk számukra. Sokkal nagyobb tudásra van szükségünk azzal kapcsolatban, hogy miként határozhatók meg a mentális problémáik, illetve hogyan lehetne a legjobban kezelni azokat” (Aarethun, Sandal, Guribye, Markova és Bye, 2021). Az említett tanulmány vinyetta módszerrel végzett kutatása⁶ során azt vizsgálták, hogy a szíriai menekültek között nagyobb arányban megjelent-e a PTSD. Az írás legfontosabb megállapítása, hogy „a depresszió mellett a PTSD is kiemelten gyakori a menekültek körében” (Aarethun *et al.*, 2021). A szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a nők és a férfiak körében egyaránt komoly pre- és posztmigrációs traumatizáció figyelhető meg. Jóllehet fontos – írják –, hogy e tünetek nem szükségszerűen jelentenek mentális zavarokat.

Azonos megállapításokat tett a Gallup Intézet a világszintű felmérésének (*Gallup World Poll*) a Szíriára vonatkozó részében is. A 2008 és 2015 közötti időszakban végzett, de csak 2020-ban publikált kutatásuk az egyik legutolsó nagymintás mérés a szíriai kontextusban (Cheung, Kube, Tay, Diener, Jackson, Lucas, Ni és Leung, 2020). A vizsgálat a háborús helyzetnek a társadalmi jólétre gyakorolt hatásait elemezte, így természetesen nem foglalkozott olyan jellegű kérdésekkel, mint a migrációs motiváció, az üldöztetés gyökere és okai.

6 A vinyetta/*vignette*-technika lényege, hogy a válaszadóknak a vizsgált jelenséget hipotetikusán leíró, ábrázoló kontextust, képet, szöveget jelenítenek meg, a konkrét esemény direkt megnevezése nélkül.

A kutatás célja és módszertani elemek

Kutatási pilotunkban ötven belső menekült családot kerestünk fel, akiktől mélyinterjú keretében érdeklődtünk a helyzetükről. Célunk az volt, hogy megismerhetőbbé váljon a jelenség mély, személyes oldala, a migrációs motiváció, így a menekülések komplexitása, valamint (kiemelten és különös hangsúllyal) hathatósabb, jobb, közösségi bevonásra épülő segítséget nyújthassunk a repatriációs programban részt vevő családoknak.

A beszélgetésekre Homszban, 2021 elején került sor. Az interjúk elkészítésének a legfőbb nehézségét a célesoport elérhetősége, valamint a mintavételi sajátosságok jelentették: a belső menekültek a szíriai társadalmon belül ritka, illetve „rejtőzködő”, nehezen megközelíthető populációnak (*rare* vagy *hidden populations*) számítanak.⁷ A munkát nehezítette, hogy a háború miatt belső menekültekké váltak gyakran még mindig az üldöztetéstől félnek, fenyegetettségben élnek. Ezért az elsődlegesen megkérdezettek, a kiinduló minta után az ismerősök ismerőseinek irányába, azaz a hólabda módszerrel haladtunk tovább. Jóllehet ez a mintavétel nem reprezentatív, és a kapott eredményekből nem vonhatóak le általános következtetések, mégis fontos ismereteket adott az összkép megteremtéséhez, bizonyos részletkérdések hathatósabb megértéséhez (Mason, 2002, 62–84. o.).

Először próbainterjúkat végeztünk, amelyeknek a tapasztalatai megerősítették a feltételezést, hogy a menekültek nagyon nehezen fognak az átélt élményeikről beszélni. Ezért utána inkább félig strukturált interjúkat készítettünk: a 20–25 előzetesen megfogalmazott, állandó kérdés a válaszok alapján rögtönzöttekkel egészült ki, így meghagytuk a kérdezetteknek a lehetőséget arra, hogy ha többet vagy mást is el kívánna mondani (Denzin és Lincoln, 2018). A próbainterjúk tapasztalataira építve alkottuk meg a végleges tematikánkat. Az ily módon előkészített interjúk 2021 februárja és áprilisa között zajlottak.

⁷ „A ritka populációk alatt olyan közösségeket, társadalmi csoportokat értünk, amelyekről közvetlen mintavételi keret (tehát az adott populáció tagjairól egy csaknem teljes körű lista) nem áll rendelkezésre (nincs, vagy létezik, de nem elérhető)” (Kapitány, 2010).

Az eredményt az alábbiakban az általunk választott témák szerinti csoportosításban mutatjuk be, ahol az összegző részek után az interjúk kivonatának a fontosabb részletei következnek. A jellemzőbb, illetve a fontosabbnak ítélt esetekben konkrét elemeket is kiemelünk.

Háttér és családszerkezet, a menekülés előzménye

A szíriai belső menekült családok válaszadói döntően a középkorú vagy idősebb családfők (férjek, apák) voltak. Bár a beszélgetésekre a teljes család jelenlétében került sor, és bizonyos kérdésekre annak más tagjai is válaszoltak, az interjúk érzékenysége miatt – rendhagyó módon – spontán kezeltük a válaszadás lehetőségét. Mindegyik helyen nagycsaládosokkal találkoztunk, jellemzően háromnál is több gyermekkel. Az sem volt ritka jelenség, hogy három generáció él együtt: a nagyszülő is a szűk családdal lakik. Így az interjúban részt vett ötven család a jelen lévő tagjaival együtt összesen 292 fővel való találkozást, beszélgetést eredményezett.

A megkérdezettek eredeti lakhelye Homszban volt, s 2011 és 2012 folyamán kényszerültek az elhagyására. A legkorábbi menekülés 2011 februárjában történt, az utolsó pedig 2012 márciusában. A legtöbben – 38 család – 2012 februárjában vált menekültté. Az interjúalanyok egyöntetű válasza alapján elsősorban azért kellett maguk mögött hagyniuk mindent, mert a háború következtében életveszélyessé vált az ott-tartózkodás. Felfegyverzett emberek lepték el a környéket, gyakorivá váltak az atrocitások, a fegyveres erőszak, a lövöldözés és a robbantások. A menekülésüket megelőzően a kormányerők már bombázták is az egykori lakóhelyüket, valamint a felkelők és a radikális szervezetek fegyveresei is megjelentek. A felkelők szinte minden család esetén halálosan megfenyegették a szülőket. Harmincnégy család elbeszélése szerint az ellenzéki csapatok megpróbálták a gyermekeiket elrabolni, a férfiakat pedig fegyveres harcra kényszeríteni. Tizenhét család esetében kísérelték meg a nők abúzusát, amelyre végül a család határozott ellenállása vagy az azonnali elmenekülés, az otthonukból való elfutás miatt nem került sor. Egyes interjúalanyok otthonába még az ott-tartózkodásuk idején betörték, azt kifosztották, feldúlták és lakhatatlanná tették. Az értékeket, ékszereket, illetve festményeket csoportosan, szervezeten szállították el.

„Ismeretlen fegyveresek betörtek a lakásunkba, megfenyegettek minket, hogy megölnek, ha nem hagyjuk el a házat. A férjemet felszólították, hogy csatlakozzon hozzájuk. Ezt megelőzően napok óta tartó lövöldözés is volt közvetlenül az ablakunk előtt.”

Minden válaszadó család a direkt atrocitások mellett a háború következtében végzetesen megromlott életkörülményeket, a szociális és az egészségügyi szolgáltatások teljes megszűnését, továbbá a boltbezárások miatti kiterjedt, súlyos élelmiszer- és gyógyszerhiányt említette a menekülésük közvetlen okaként. A menekülések előtti életkörülményeikre vonatkozó kérdésre elmondták, hogy korábban mindannyian Homszban, a saját tulajdonú otthonukban, jellemzően háromszobás lakásban éltek.

Oktatás, iskolázottság

Az interjúalanyainkról kiderült, hogy az oktatási hátterük igen heterogén. Huszonhét családfő nyilatkozott úgy, hogy diplomával rendelkezik, ugyanakkor tizenkettőnek nincs semmilyen iskolai végzettsége, tizenegyen pedig a középiskolai érettségit jelölték meg válaszként. Foglalkozás szerint mérnök, tanár, ápoló, orvos, egyetemi tanár, kutató és kétkezi munkás egyaránt volt köztük. A végzettséggel kapcsolatosan adott válaszokban közös elem, hogy a háború (azaz a menekülésük) előtt minden gyermek a korosztályának megfelelő oktatásban részesült. Az idősebbek közül néhányan már egyetemi diplomát is szereztek (volt, aki állatorvosként, míg más mérnökként dolgozott Homszban).

A hosszú ideje tartó menekülés a gyermekek oktatására is rossz hatást gyakorolt, jóllehet e tekintetben a körülményekhez képest viszonylag jobban alakult a helyzet. A megkérdezettek gyermekei jellemzően folytatni tudták az iskolát, igaz, az esetek többségében nehezebb körülmények között, és gyakran kényszerültek új osztályba, iskolába. Az alap- vagy középfokú oktatásban részt vevő gyermekeknek általában négy-öt alkalommal kellett oktatási intézményt váltaniuk.

Munkahely és foglalkoztatás a menekülés előtt

Akárcsak az iskolai végzettségük, a menekülés előtti munkájuk is meglehetősen változatos volt az interjúalanyainknak. A legtöbben állami munkahelyen végezték a feladatukat, míg mások tanárként, ápolóként, mérnökként, fogászati rendelőben vagy taxisofőrként dolgoztak, akadt, aki hirdetőtáblák készítésével foglalkozott, vagy vízvezeték-szerelőként kereste a kenyerét. A megtakarításra, az ingóságra vagy az ingatlanvagyonra vonatkozó kérdés kapcsán arról számoltak be, hogy bár a vagyonukat nem tekintették jelentősnek, azonban ingó értékekkel, készpénzzel vagy ékszerrel rendelkeztek az elmenekülésük előtt (ahogyan arról már szó esett, azokat minden esetben elrabolták). Egyes válaszadóknak egyéb vagyonuk – irodahelyiség, ház, gépkocsi, bútorok és műtárgyak – is volt, ám mind megsemmisült, jelentős károkat szenvedett, vagy elkobozták azokat a háború során. A személyes, illetve a családi megtakarításaik a menekülésüket követő alig egy évre voltak elegendőek; ez a periódus – a család méretétől és a megtakarítás nagyságától függően – átlagosan csupán hat hónapig tartott.

Összességében minden család arról számolt be, hogy a menekülésük előtt jó körülmények között éltek, és elégedettek voltak a körülményeikkel. Az anyagi helyzetük tekintetében valamennyien a középosztályba tartoztak, számottevő saját tulajdonnal.

A menekülés körülményei

A menekülésnek jellemzően két közvetlen oka volt: a kormányzati felszólítás, illetve a felkelők vagy valamely radikális csoport erőszaktevétele. Az előbbi esetén a kormány ideiglenes tartózkodási helyet jelölt ki a családoknak, ahol néhány napig, egyesek hetekig tartózkodtak. Ezek az átmeneti szállások jellemzően városszéli raktárhelyiségek voltak, ahol naponta egyszer kaptak meleg ételt. A menekülésük körülményeiről a családok elmondták, hogy az nem csupán a korábbi életük hátrahagyása miatt volt nehéz: távozás közben sokukat megtámadták, lőtték rájuk, vagy bomba robbant mellettük. Szinte minden családot

valamiképpen megfélemezték, sőt személyes atrocitásokat is elszenvedtek. Több megkérdőjelezett a felkelők meglőtték, egyeseket súlyosan megvertek, vagy repesz okozta sérülésük keletkezett (ez utóbbiak forrása, eredete nem ismert: nem tudták, és nem is vélelmezték). A sérülésekből a menekülést követően, az általuk, önerőből fizetett kórházi kezelés eredményeként épültek fel. A fizikai mellett a lelki sebek is mély nyomokat hagytak: volt olyan szülő, aki arról számolt be, hogy az óriási félelem pszichés tüneteket okozott a gyermekénél.

„Menekülés közben lőtték ránk. A fiam nagyon rossz pszichés állapotba került a rettegés miatt, s ennek következtében most, a menekülés óta eltelt négy-öt múltán is még időnként bepisil.”

„Menekülés közben egy bomba csapódott be a közelünkben. A kezemet és a lábamat is repesztalálat érte, de a családom többi tagjának nem esett bántódása. Engem a kormány katonái szállítottak kórházba, ahol a felépülésemig elláttak.”

A családok menekülésének döntő többségét nem segítette sem külső szereplő, sem állami vagy civil aktor. Gyalog vagy tömegközlekedéssel hagyták el az otthonukat és igyekeztek biztonságos helyre érni. Voltak azonban olyanok is, akiket a kormány katonái segítettek fedezékbe jutni. Néhány ruhán, a személyes irataikon, pénzen és esetleg egy-két könnyebben szállítható személyes holmin kívül nem vittek mást magukkal. De az egyik családtól azt is megtudtuk, hogy olyan gyorsan kellett távozniuk, hogy a korábbi életükből semmit sem tudtak magukkal vinni.

„Mivel hirtelen kellett menekülnünk, semmilyen személyes holmit nem tudtunk magunkkal vinni, még a szüleim, nagyszüleim fényképeit sem. Három perc alatt kellett összepakolnunk. Gyakorlatilag csak felöltöztünk és kiléptünk a lakásból. Ekkor a kormányerők már bombázták a környéket.”

Általános jellemzőnek tekinthető, hogy az interjúalanyok a közvetlen lakóközösségükkel, a tágabb családjukkal együtt indult útnak. Huszonhét család esetén több generáció menekült együtt (tehát a nagyszülőkkel), tizennégy a közvetlen szomszédokkal (nem rokonok), kilenc

pedig rokon és ismerős nélkül hagyta el az otthonát, mivel a kommunikációs csatornák elvágása miatt nem tudtak másokkal egyeztetni, tervezni.

Lakhatás

A menekülés napjai, hetei után a családok lakhatása különbözőképpen alakult. Jellemzően átmenetileg valamely családtagnál vagy barátnál húzták meg magukat, majd onnan költöztek tovább bérelt lakásba. Az úti céljuk igen változatos volt: sokan a Homsz környéki kisebb településekre (Alkhansa, Marmarita, Hawas) mentek, míg mások Damaszkuszba vagy az ország nyugati és keleti végébe költöztek. A megkérdezett ötven családból negyvenhat kereszténynek mondta magát; őket a Wadi al-Nassara térségben (keresztény völgy Homsztól egy órányira) élők fogadták be. Voltak olyanok is, akik Homsz biztonságosabb részére tudtak áttelepülni. Azonban akárhova is indultak, mindegyik családnak többször is költöznie kellett. Valamennyiüknek problémát okozott a lakbér megfizetése, így vagy nagyon gyakran költöztek, vagy a helyi egyházak segítségét vették igénybe. Az életkörülményeik minden tekintetben nagyságrendekkel rosszabb volt a korábbi szintnél.

„Miután elmenekültünk az otthonunkból, két napig egy család fogadott be minket Alarmanban. Aztán Damaszkusz Jaramana nevű részébe mentünk, ahol voltak rokonaink. Náluk körülbelül egy hónapot töltöttünk, majd béreltünk egy lakást ugyanazon a környéken. Ott nagyjából fél évig éltünk, de a magas lakbér miatt el kellett költöznünk. Ez a helyzet további kilenc évig folytatódott: állandóan új albérletbe kellett költöznünk, mert a díjak olyan magasak voltak, hogy nem tudtuk megfizetni.”

A megkérdezettek közül huszonnégy olyan család volt, amely a kényszerű lakhelyelhagyás utáni kilenc-tíz évet bérelt helyeken töltötte. E folyamat a legjellemzőbben úgy alakult, hogy a menekült családokat átmenetileg (néhány hétre vagy hónapra) egy rokonuk vagy barátjuk szállásolta el, majd saját bérleménybe költöztek. A családok költözésének a száma átlagosan meghaladta a tizenötöt.

„Körülbelül 2 évig éltünk a férjem rokonainak az alkansai otthonában, egy szobában. Utána 7 évig Alarmanban béreltünk házat.”

Az interjúk során arra is rákérdeztünk, hogy miért maradtak az országban, miért nem jöttek például Európába. A válaszadók mindegyike ragaszkodott Szíriához, nem akarta elhagyni a hazáját. Tizenhét család esetében az érzelmi kötődés mellett az anyagi helyzet is közrejátszott: más országba utazni túlságosan drága lett volna, amit az anyagi körülményeik nem tettek volna lehetővé. Negyvenhat család pedig a hosszú és bizonytalan út kockázatait nem akarta felvállalni.

„A súlyos szenvedés és az embertelen körülmények ellenére, amit a menekülés során éltünk át, nem akartuk elhagyni a hazánkat.”

„Több oka is van annak, hogy az országban maradtunk. Egyrészt az idős édesanyámat nem akartam kitenni az utazással járó viszontagságoknak, másrészt nagyon sok pénz kellene a külföldre költözéshez, és nekünk nincs pénzünk.”

„Nem lenne pénzünk külföldre menni, de nem is szeretnénk elhagyni a hazánkat.”

A menekülést követő anyagi helyzet

A lakhatási nehézségek mellett kardinális az új hely munkaerőpiacára való beilleszkedés kérdése is. Egy másik téma kapcsán már beszámoltunk arról, hogy a családok a megtakarításaikból csak néhány hónapig, maximum fél évig tudtak megélni. A munkavállalással kapcsolatosan arról számoltak be, hogy azoknak, akik állami munkahelyen dolgoztak, a költözés után is sikerült folytatniuk a munkát, mert az új lakóhelyre át tudták magukat kérni. Huszonhét családfőnek viszont vagy egyáltalán nem sikerült elhelyezkednie a munkaerőpiacon, vagy alkalmi munkákat tudott csak vállalni, ami nagyon kevés bevételt eredményezett számukra. Az alkalmi munkát vállalókat általában több helyen

is foglalkoztatták, attól függően, hogy éppen milyen munka adódott. A korábban nem állami foglalkoztatásúak között tizenhat olyan volt, aki egy rövidebb átmeneti idő után ismét el tudott helyezkedni az eredeti szakmájában (pl. sofőr, vízvezeték-szerelő, fogász). Huszonheten azonban arról számoltak be, hogy a menekülés közben szerzett sérülésük miatt vagy teljesen, vagy hosszabb időre kiestek a munkaerőpiacról.

A megváltozott foglalkoztatási helyzet nehéz anyagi körülmények közé sodorta a családokat, a keresetük nem volt elég a szükségleteik fedezésére. Szerencsére mindegyikük részesült valamiféle segélyben, segítségben. Hét a korábbi barátaik anyagi támogatására támaszkodhatott, de mindenki az egyházi segélyeket, illetve a segélyszervezektől (Szíriai Arab Vöröskereszt) érkező adományokat (pl. élelmiszer-csomag, ruha) említette kiegészítő forrásként. Ezekkel kapcsolatosan azonban megjegyezték, hogy az állandó, folyamatos utazás, költözés miatt alig-alig tudtak e lehetőségekhez hozzáférni, illetve a segítség időszakos, esetleges volt, így csak átmenetileg tudta enyhíteni a nyomorukat. Minden segítség ellenére is sokan éheztek: a válaszadók fele arról számolt be, hogy egy vagy több családtagjuknál maradandó egészségügyi károsodást okozott az éhezés; tizennégy család gyermekét kórházba is kellett szállítani a kritikus állapotuk miatt.

„Nem, a bevételünk nem volt elegendő a megélhetésünkhöz, s enne következményeként az egyik gyermekünket az éhezés miatt majdnem elveszítettük. Kórházba kellett vinni, ahol egy segélyszervezet jóvoltából kezelték, ugyanis nem maradt pénzünk az ellátása fedezésére.”

A családok a leromlott anyagi helyzetük miatt tanszerek vásárlását sem engedhették meg maguknak. Ez pedig gyakran a gyermekek ki-rekesztettségéhez, szegényérzetéhez, frusztráltságához, így időnként iskolakerüléséhez vezetett.

A háború következtében az egészségügyi szolgáltatások egyes helyeken szinte teljesen megsemmisültek. A megkérdezettek kivétel nélkül arról számoltak be, hogy ez az egészségügyi panaszuk ellását jelentős mértékben akadályoztatta, csak nagy nehézségek és anyagi áldozat

árán tudtak adekvát orvosi kezeléshez jutni. A válaszadók mindegyikének vagy valamelyik családtagjának az interjú idején is volt olyan betegsége, amely orvosi ellátást igényelt volna, pedig a menekülésük előtt még nyoma sem volt.

A menekülést követő 9–10 év mindegyik család számára súlyosan megterhelő volt. A napjaik állandó szenvedésben teltek: munkakeresés, éhezés, betegség, a jövőtől való félelem – ezekkel a szavakkal jellemezték helyzetüket.

„A mindennapjaink azzal teltek, hogy vártuk, mikor térhetünk vissza az otthonunkba, a régi munkahelyünkre, és mikor folytathatjuk tovább az életünket.”

„Az életünk folyamatos instabilitásban, teljes kiszolgáltatottságban, állandó munkakereséssel telt.”

„Az otthonunktól távol töltött évek a napi szintű szenvedés időszakát jelentették, főleg, amikor új lakásba kellett költöznünk, és a fiam nem talált munkát, hogy legalább a legalapvetőbb dolgokban gondoskodni tudjunk magunkról.”

Összegző gondolatok

A fősodorbeli diskurzussal ellentétben, amint ez e rövid tanulmányunkból is látható, nem igaz, hogy minden menekült Nyugat-Európában kívánna letelepedni. A többség, a belső menekültek a hazatérés lehetőségére várnak. Az ő hazasegítésük, az újrakezdés reális lehetőségének a megteremtése nagyon fontos feladat. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat ezt a elhivatottságot kívánja erősíteni a szíriai melkita egyházzal közösen megkezdett fejlesztési programja révén, amelynek keretében kétszáz család számára teremtik meg a régi életük folytatásának a lehetőségét, végzik el az otthonaik felújítását, és nyújtanak számukra (re)integrációs szociális támogatást. E munkát nehezítő körülmény, hogy a megvalósítókkal párbeszédben lévő helyi aktorok státusza és megítélése folyamatosan változik, az eredmények megítélése pedig nem egyértelmű. Csak egy valami biztos: a segítség-szoruló kárvallott, civil lakosság megsegítésének a kötelessége.

A jelen írásunkban Homsz és térségének a háborúban betöltött szerepét, érintettségét, valamint a szíriai válság humanitárius oldalát mutattuk be részletesen. A fejlesztési segélymunkánkhoz társított pilotkutatásunkban ötven családdal készítettünk hólabda módszerrel készült, mélyinterjúval kvalitatív vizsgálatot. E munka vágyott értéke, haszna, hogy a segítségével újabb következtetéseket vonhatunk le a szíriai háborúnak a lakosságra és a belső menekültekre gyakorolt hatására vonatkozóan. A jelentősége abban áll, hogy egy újabb, terepi tapasztalatok alapján megrajzolt élőképet ad a rengeteget szenvedett civil lakosság életéről, küzdelmeiről, amely tovább növelheti a szíriai nexus jobb megértését, segélyezési aspektusból pedig a jövőendő támogatás jobb, hathatósabb, adekvátabb lehetőségét.

Irodalomjegyzék

- Aarethun, Vilde, Sandal, Gro Mjeldheim, Guribye, Eugene, Markova, Valeria és Bye, Hege Hoivik (2021). Explanatory Models and Help-Seeking for Symptoms of PTSD and Depression Among Syrian Refugees. *Social Science & Medicine*, 277(5). A letöltés ideje: 2021. július 10. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0277953621002215>.
- ACAPS (2015). Crisis Overview 2015. Humanitarian Trends and Risks for 2016. A letöltés ideje: 2021. június 20. https://www.acaps.org/sites/acaps/files/products/files/a-acaps-crisis-overview-2015-trends-and-risks-2016-ilovepdf-compressed_ul.pdf.
- Al Jazeera (2012). Syrian Forces Pound Homs and Aleppo. A letöltés ideje: 2021. július 10. <https://www.aljazeera.com/news/2012/10/05/syrian-forces-pound-homs-and-aleppo/>.
- Al Jazeera (2017). Rebels Leave Al-Waer District Under Evacuation Deal. A letöltés ideje: 2022. március 15. <https://www.aljazeera.com/news/2017/3/18/rebels-leave-al-waer-district-under-evacuation-deal>.
- Al Rifai, Diana (2015). Tracking Syria's Deadly Toxic Chemical Attack. *Al Jazeera*. A letöltés ideje: 2020. június 20. <https://www.aljazeera.com/news/2015/4/18/tracking-syrias-deadly-toxic-chemical-attacks>.
- ALNAP (2014). City Profile Homs. Multi Sector Assessment. A letöltés ideje: 2021. június 20. <https://www.alnap.org/system/files/content/resource/files/main/Homs%20RCP.pdf>.

- Amnesty International* (2017). 'We Leave or We Die'. Forced Displacement Under Syria's 'Reconciliation' Agreements. A letöltés ideje: 2021. június 20. <https://www.amnesty.org/download/Documents/MDE2473092017ENGLISH.pdf>.
- Atlantic Council* (2018). A Brief History of Chemical Weapons in Syria. A letöltés ideje: 2021. június 20. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/a-brief-history-of-chemical-weapons-in-syria/>.
- Barnard, Anne (2014). Homs Emerges as Turning Point in Shaping Syria's Future. *The New York Times*. A letöltés ideje: 2021. június 20. <https://www.nytimes.com/2014/04/23/world/middleeast/syria.html?searchResultPosition=17>.
- BBC* (2012a). Syria in Civil War, Red Cross Says. A letöltés ideje: 2021. július 10. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-18849362>.
- BBC* (2012b). UN Observers Suspend Syria Work. A letöltés ideje: 2021. július 10. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-18471686>.
- BBC* (2012c). Homs: A Scarred and Divided City. A letöltés ideje: 2021. július 10. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-18007945>.
- BBC* (2015). Homs: Syrian Revolution's Fallen 'Capital'. A letöltés ideje: 2021. július 10. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-15625642>.
- Betts, Alexander és Collier, Paul (2017). *Refuge. Rethinking Refugee Policy in a Changing World*. New York: Oxford University Press.
- Cheung, Felix, Kube, Amanda, Tay, Louis, Diener Edward, Jackson, Joshua J., Lucas, Richard E., Ni, Michael Y. és Leung, Gabriel M. (2020). The Impact of the Syrian Conflict on Population Well-Being. *Nat Commun*. A letöltés ideje: 2021. július 10. <https://www.nature.com/articles/s41467-020-17369-0>.
- Chulov, Martin és Borger, Julian (2012). Bashar al-Assad Could Face Prosecution as Red Cross Rules Syria Is in Civil War. *The Guardian*. A letöltés ideje: 2022. március 15. <https://www.theguardian.com/world/2012/jul/15/syria-civil-war-red-cross>.
- Denzin K. Norman és Lincoln S. Yvonna (2018). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. London: Sage Publications.
- Doocy, Shannon, Lyles, Emily, Delbiso, Tefera D. és Robinson, Courtland W. (2015). Internal Displacement and the Syrian Crisis: An Analysis of Trends from 2011–2014. *Conflict and Health*, 9(33).
- Eng, Brent és Martinez, José Ciro (2014). Starvation, Submission and Survival: Syria's War Through the Prism of Food. *Middle East Report*, (273), 28–32.

- Erős Ferenc (2015). Trauma és erőszak – Szociálpszichológiai megközelítésben. *Rubicon*, (1), 79–89.
- Ferris, Elizabeth G. és Kirişci, Kemal (2016). *The Consequences of Chaos. Syria's Humanitarian Crisis and the Failure to Protect*. Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Food Security Information Network és Global Network Against Food Crisis* (2020). 2020 Global Report on Food Crises. A letöltés ideje: 2021. június 20. https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000114546/download/?_ga=2.20468088.1311737023.1626273886-715410036.1559559472.
- Gelvin, James L. (2019). *Az új Közel-Kelet*. Budapest: Pallas Athéné Könyvkiadó Kft.
- Grossman, Dave (2009). *On Killing: The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*. New York, NY: Back Bay Books.
- Harpviken, Kristian Berg és Yogev, Benjamin Onne (2016). *Syria's Internally Displaced and the Risk of Militarization*. Oslo: Peace Research Institute.
- Harris, William (2018). *Quicksilver War: Syria, Iraq and the Spiral of Conflict*. New York, NY: Oxford University Press.
- Holliday, Joseph (2011). The Struggle for Syria in 2011. An Operational and Regional Analysis. *Middle East Security Report 2*. A letöltés ideje: 2021. július 10. www.understandingwar.org/sites/default/files/Struggle_For_Syria.pdf.
- Hungary Helps Program* (2021). Szíriai menekültek hazatérését teszi lehetővé a Hungary Helps Program. A letöltés ideje: 2021. július 14. <https://hungaryhelps.gov.hu/2021/05/11/sziriai-menekultek-hazatereset-teszi-lehetove-a-hungary-helps-program/>.
- Internal Displacement Monitoring Centre* (2012). No Safe Haven. A Country on the Move, a Nation on the Brink. *Reliefweb*. A letöltés ideje: 2022. február 22. <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/syria-brief-aug2012.pdf>.
- Internal Displacement Monitoring Centre* (2019). A Decade of Displacement in the Middle East and North Africa. *Reliefweb*. A letöltés ideje: 2021. június 20. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/IDMC_MenaReport_final.pdf.
- Internal Displacement Monitoring Centre* (2020). Unveiling the Cost of Internal Displacement, Internal Displacement. A letöltés ideje: 2021. június 20. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/IDMC_CostEstimate_final.pdf.

- International Crisis Group (2012). Syria's Mutating Conflict. *Middle East Report*, (128). A letöltés ideje: 2022. március 15. <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/syria/syria-s-mutating-conflict>.
- International Crisis Group (2020). Silencing the Guns in Syria's Idlib. A letöltés ideje: 2021. június 20. <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/syria/213-silencing-guns-syrias-idlib>.
- Kapitány Balázs (2010). Mintavételi módszerek ritka populációk esetén. *Statistikai Szemle*, 88(7–8), 739–754.
- Lenarčič, Janez (2021). 10 Years On: Supporting the Future of Syria and the Region. A letöltés ideje: 2021. július 10. https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/lenarcic/blog/10-years-supporting-future-syria-and-region_en.
- Mason, Jennifer (2002). *Qualitative Researching*. London: Sage Publications.
- Middle East Monitor* (2020). Food Being Used as Weapon of War in Syria, Activists Warn. A letöltés ideje: 2021. június 20. <https://www.middleeastmonitor.com/20200730-food-being-used-as-weapon-of-war-in-syria-activists-warn/>.
- N. Rózsa Erzsébet (2020). Kibocsátás, tranzit vagy befogadás? A közel-keleti migráció aspektusai. *Máltai Tanulmányok*, 2(2), 221–238. A letöltés ideje: 2021. június 20. https://maltaitanulmanyok.maltai.hu/wp-content/uploads/2020/08/MT_2020_02-ebook.pdf#page=71.
- N. Rózsa, Erzsébet (2015). *Az arab tavasz. A Közel-Kelet átalakulása*. Budapest: Osiris–KKI.
- Nebehay, Stephanie (2012). Some Syria Violence Amounts to Civil War: Red Cross. *Reuters*. A letöltés ideje: 2021. június 20. <https://www.reuters.com/article/us-syria-redcross-idUSBRE847ORD20120508>.
- Nehme, Dahlia (2017). Syrian City's Rebel Districts Still in Ruins Years After Assad Victory. *Reuters*. A letöltés ideje: 2021. június 20. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-homs-idUSKCN1AY16X>.
- Norwegian Refugee Council* (2021). The Darkest Decade. What Displaced Syrians Face if the World Continues to Fail Them. A letöltés ideje: 2021. június 20. <https://www.nrc.no/globalassets/pdf/reports/2021-darkest-decade/darkest-decade/the-darkest-decade.pdf>.
- OCHA (2020). Humanitarian Needs Overview. Syrian Arab Republic. A letöltés ideje: 2021. június 20. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/syria_2020_humanitarian_needs_overview.pdf.

- Parker, Ben (2013). Humanitarianism Besieged. *Humanitarian Practice Network*. A letöltés ideje: 2021. június 20. <https://odihpn.org/magazine/humanitarianism-besieged/>.
- REACH (2019). Syria. Syrian Cities Damage Atlas. A letöltés ideje: 2021. június 20. https://www.impact-repository.org/document/reach/34fdf72c/reach_thematic_assessment_syrian_cities_damage_atlas_march_2019_reduced_file_size_3.pdf.
- Rostoványi Zsolt (2020). *Az iszlám és a 21. század*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Salahi, Amr (2014). The Evacuation of Homs: Humanitarianism or Ethnic Cleansing? *Middle East Monitor*. A letöltés ideje: 2021. június 20. <https://www.middleeastmonitor.com/20140329-the-evacuation-of-homs-humanitarianism-or-ethnic-cleansing/>.
- Save the Children (2016). Childhood Under Siege. Living and Dying in Besieged Areas of Syria. A letöltés ideje: 2022. március 15. https://resourcecentre.savethechildren.net/node/9799/pdf/stcj4175_besieged_children_03_16_web.pdf.
- Shah, Khushbu és Melvin, Don (2015). Ceasefire in Syrian City of Homs Allows Evacuation of Civilians and Fighters. *CNN*. A letöltés ideje: 2021. június 20. <https://edition.cnn.com/2015/12/09/middleeast/homs-cease-fire-evacuation/index.html>.
- Solymári Dániel (2020). A Magyar Máltai Szeretetszolgálat humanitárius és fejlesztő munkája a menekülteket kibocsátó afrikai és közel-keleti országokban - Áttekintő bemutatás. *Máltai Tanulmányok*, (2). A letöltés ideje: 2021. július 10. https://maltaitanulmanyok.maltai.hu/wp-content/uploads/2020/08/MT_2020_02-ebook.pdf.
- Syrian Network for Human Rights* (2019). Nearly 191 Chemical Attacks in Syria Must Be on the OPCW's Agenda After Its New Mandate. A letöltés ideje: 2021. június 20. https://sn4hr.org/wp-content/pdf/english/Nearly_191_Chemical_Attacks_in_Syria_Must_Be_on_the_OPCWs_Agenda_After_Its_New_Mandate_en.pdf.
- Syrian Network for Human Rights* (2021). On the 10th Anniversary of the Popular Uprising. A letöltés ideje: 2021. június 20. https://sn4hr.org/wp-content/pdf/english/On_the_10th_Anniversary_of_the_Popular_Uprising_227413_Syrian_Civilians_Documented_Killed_en.pdf.
- The World Bank* (2017). The Toll of War. The Economic and Social Consequences of the Conflict in Syria. A letöltés ideje: 2021. június 20.

- <https://www.worldbank.org/en/country/syria/publication/the-toll-of-war-the-economic-and-social-consequences-of-the-conflict-in-syria>.
- The World Bank* (2020). *The Mobility of Displaced Syrians: An Economic and Social Analysis*. A letöltés ideje: 2021. június 20. <https://www.worldbank.org/en/country/syria/publication/the-mobility-of-displaced-syrians-an-economic-and-social-analysis>.
- UN (2012). UNSMIS Background. *Internet Archive*. A letöltés ideje: 2021. július 10. <https://web.archive.org/web/20120510110655/http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unsmis/background.shtml>.
- UN (2018). *Children and Armed Conflict in the Syrian Arab Republic. Report of the Secretary General, S/2018/969*. A letöltés ideje: 2021. június 20. <https://undocs.org/S/2018/969>.
- UN News* (2012). *UN Refugee Agency Warns of Acute Humanitarian Needs in Syrian City of Homs*. A letöltés ideje: 2021. június 20. <https://news.un.org/en/story/2012/11/427122-un-refugee-agency-warns-acute-humanitarian-needs-syrian-city-homs>.
- UN News* (2014). *Syria: First Civilians Evacuated from Homs After Nearly Two Years of Siege*. A letöltés ideje: 2021. június 20. <https://news.un.org/en/story/2014/02/461452-syria-first-civilians-evacuated-homs-after-nearly-two-year-siege-un-reports>.
- UNHCR (2020). *Global Trends. Forced Displacement in 2019*. A letöltés ideje: 2021. június 20. <https://www.unhcr.org/statistics/unherstats/5ee200e37/unhcr-global-trends-2019.html>.
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner* (2017). *Syria Worst Man-Made Disaster Since World War II. Zeid*. A letöltés ideje: 2021. július 10. <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=21373>.
- USA for UNHCR* (2021). *Syria Refugee Crisis Explained*. A letöltés ideje: 2021. július 10. <https://www.unrefugees.org/news/syria-refugee-crisis-explained/>.
- Van Dam, Nikolaos (2017). *Szíria. Egy nemzet romokban*. Budapest: Atlantic Press.
- Vietti, Francesca és Bisi, Mike (2016). *Caught in the Crossfire: The Impact of Foreign Fighters on Internally Displaced Persons, Asylum Seekers and Refugees from Syria and Iraq*. In Andrea De Guttry, Francesca Capone és Christophe Paulussen (szerk.), *Foreign Fighters under International Law and Beyond* (489–517. o.).

- Wagner Péter (2019). A lezárás felé? A szíriai polgárháború megoldásának lehetséges körvonalai (6.) A humanitárius helyzet és a háborús károk Szíriában. *KKI Elemzések*, 11. A letöltés ideje: 2021. augusztus 21. https://kki.hu/assets/upload/11_KKI-elemzes_SYR_Wagner_20190220.pdf.
- Wilkes, Sybella (2012). UNHCR Assessment Team Finds Dire Living Conditions in Homs. *UNHCR*. A letöltés ideje: 2022. március 15. <https://www.unhcr.org/50b88d726.html>.